

УДК 336.77.067

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.1.19>

Л.П. СІДЕЛЬНИКОВА

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0001-7182-2923

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Малий та середній бізнес відіграє важливу роль у функціонуванні соціально-економічної системи країни. Повноцінне виконання малими і середніми підприємствами інноваційної та соціальної функцій спроможне сприяти виходу економіки України із системної кризи, посиленої наслідками карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19, що актуалізує необхідність державної підтримки цього сегмента економіки. Разом з тим, однією з основних перешкод на шляху розвитку підприємництва є нестача власних коштів, що загострює його потребу в запозичених ресурсах, насамперед, у банківських кредитах. У статті проаналізовано чинну практику кредитування малого та середнього бізнесу в Україні з метою визначення його ключових параметрів та ефективності в умовах обмежених фінансових ресурсів та посилення турбулентності інституційного середовища. Розглянуто законодавчо регламентований розподіл суб'єктів господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік. Доведено, що малий та середній бізнес, як інституційний сектор економіки України, є домінуючим за чисельністю і обсягами реалізованої продукції, а також виконує важливу соціальну роль – надає робочі місця та забезпечує джерело доходу для більшості населення. Розглянуто кількість діючих підприємств в Україні, обсяг реалізованої ними продукції (товарів, послуг) та кількість зайнятих працівників за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках, визначено питому вагу кожної групи. Проаналізовано сучасний стан банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу. Розглянуто структуру і динаміку кредитів, наданих банками України, іншим фінансовим корпораціям, нефінансовим корпораціям та фізичним особам-підприємцям за розміром суб'єкта господарювання. За результатами моніторингу процентних ставок за новими кредитами, доведено, що великий бізнес в Україні кредитується за меншими ставками, ніж малі та середні підприємства. Розглянуто основні види фінансової державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні. Обґрунтовано потребу у розробленні комплексного підходу до створення сприятливого середовища для розвитку кредитування малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: малий та середній бізнес, підприємництво, кредитні ресурси, банк, процентна ставка, фінансова державна підтримка.

Л.П. СІДЕЛЬНИКОВА

Херсонский национальный технический университет

ORCID: 0000-0001-7182-2923

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Малый и средний бизнес играет немаловажную роль в функционировании социально-экономической системы страны. Полноценное выполнение малыми и средними предприятиями инновационной и социальной функций может способствовать выходу экономики Украины из системного кризиса, усиленного последствиями карантинных ограничений в связи с пандемией COVID-19, что актуализирует необходимость государственной поддержки этого сегмента экономики. Вместе с тем, одним из основных препятствий на пути развития предпринимательства является недостаток собственных средств, что обостряет его потребность в заимствованных ресурсах, прежде всего, в банковских кредитах. В статье проанализирована действующая практика кредитования малого и среднего бизнеса в Украине с целью определения его ключевых параметров и эффективности в условиях ограниченных финансовых ресурсов и усиления турбулентности институциональной среды. Рассмотрено законодательно регламентированное распределение субъектов хозяйствования в зависимости от количества работающих и доходов от любой деятельности за год. Доказано, что малый и средний бизнес, как институционный сектор экономики Украины, является доминирующим по численности и объемам реализованной продукции, а также выполняет важную социальную роль – предоставляет рабочие места и обеспечивает источник дохода для большинства населения. Рассмотрено количество действующих предприятий в Украине, объем реализуемой ими продукции (товаров, услуг) и количество занятых работников по размеру субъекта хозяйствования в 2018-2020 годах, определен удельный вес каждой группы. Проанализировано современное состояние банковского кредитования субъектов малого и среднего бизнеса. Рассмотрена структура и динамика кредитов, предоставленных банками Украины, другим финансовым корпорациям, нефинансовым корпорациям и

физическим лицам-предпринимателям по размеру субъекта хозяйствования. По результатам мониторинга процентных ставок по новым кредитам доказано, что крупный бизнес в Украине кредитруется по меньшим ставкам, чем малые и средние предприятия. Рассмотрены основные виды финансовой государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Украине. Обоснована потребность в разработке комплексного подхода к созданию благоприятной среды для развития кредитования малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, предпринимательство, кредитные ресурсы, банк, процентная ставка, финансовая государственная поддержка.

L.P. SIDELNYKOVA
Kherson National Technical University
ORCID: 0000-0001-7182-2923

STATUS AND PROSPECTS OF LENDING TO SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

Small and medium-sized businesses play an important role in the functioning of the socio-economic system of the country. The full implementation of innovation and social functions by small and medium-sized enterprises can help Ukraine's economy emerge from the systemic crisis exacerbated by the consequences of quarantine restrictions due to the COVID-19 pandemic, which highlights the need for state support for this segment of the economy. However, one of the main obstacles to the development of entrepreneurship is the lack of own funds, which exacerbates its need for borrowed resources, especially in bank loans. The current practice of lending to small and medium-sized businesses in Ukraine in order to determine its key parameters and efficiency in conditions of limited financial resources and increase the turbulence of the institutional environment is analyzed in the article. The legally regulated distribution of business entities depending on the number of employees and income from any activity for the year is considered. It is proved that small and medium business, as an institutional sector of Ukraine's economy, is dominant in the number and volume of products sold and plays an important social role - provides jobs and income for the majority of the population. The number of operating enterprises in Ukraine, the volume of products (goods, services) sold by them and the number of employees by the size of the business entity in 2018-2020 are considered, the share of each group is determined. The current state of bank lending to small and medium-sized businesses is analyzed. The structure and dynamics of loans granted by banks of Ukraine, other financial corporations, non-financial corporations and natural persons-entrepreneurs according to the size of the business entity are considered. According to the results of monitoring interest rates on new loans, it is proved that large business in Ukraine is lent at lower rates than small and medium enterprises. The main types of financial state support for small and medium enterprises in Ukraine are considered. The need to develop a comprehensive approach to creating a favorable environment for the development of lending to small and medium-sized businesses is substantiated.

Keywords: small and medium business, entrepreneurship, credit resources, bank, interest rate, financial state support.

Постановка проблеми

На сучасному етапі глибоких трансформаційних перетворень особливого значення у функціонуванні економічної системи країни і генеруванні процесів суспільного розвитку набуває малий та середній бізнес (далі – МСБ). Ефективна діяльність малих та середніх підприємств знижує рівень безробіття, підвищує мотивацію до праці, збільшує обсяги податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів. МСБ є вагомим важелем впливу на розвиток науково-технічного прогресу і створення атмосфери здорової конкуренції в галузях економіки.

Ключового значення в умовах ринкової економіки України набуває проблема фінансового забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу, власні фінансові ресурси якого обмежені. Розбудова конкурентного середовища стимулює підприємців до розвитку, а це, відповідно, призводить до збільшення обсягів кредитування суб'єктів МСБ, які залучають грошові кошти з метою генерування прибутків від підприємницької діяльності. Банки мають можливість залучити достатню ресурсну базу для потреб кредитування; здатні сформувати ефективну систему оцінювання та мінімізації ризиків кредитоспроможності позичальників; мають розгалужену мережу відділень, потрібну для надання кредитів малому і середньому бізнесу у всіх регіонах. Через кредитування МСБ банківська система України забезпечує подальші зрушення в розвитку підприємництва, а відповідно - і в економіці загалом. Саме тому на сучасному етапі економічних трансформацій особливої актуальності набувають питання, пов'язані з пошуканням шляхів розвитку кредитування малого і середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наративи застосування кредитних важелів стимулювання підприємницької діяльності розглядалися ще в працях таких корифеїв фінансової думки, як М. Туган-Барановський, Дж. М. Кейнс,

М. Фрідман, яким належать концептуальні ідеї щодо фінансової підтримки первинної вихідної форми ринкового господарювання у вигляді дрібнотоварного виробництва, торгівлі та надання послуг. Питання кредитної підтримки малого та середнього бізнесу активно досліджуються й сучасними українськими вченими, серед яких Г. Азаренкова, Б. Адамик, Я. Белінська, О. Вовчак, А. Гальчинський, І. Гуцал, О. Дзюблюк, О. Донець, В. Міщенко, А. Мороз, М. Пуховкіна, М. Савлук, Т. Смовженко та багато інших.

Відаючи належне високій науковій цінності праць вказаних учених з досліджуваної проблематики, зазначимо, разом з тим, що питання кредитування малого та середнього бізнесу в умовах системної кризи в Україні, посиленої наслідками карантинних обмежень у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), досліджені неповною мірою.

Формулювання мети дослідження

Метою статті є аналіз чинної практики кредитування малого та середнього бізнесу в Україні з метою визначення його ключових параметрів та ефективності в умовах обмежених фінансових ресурсів та посилення турбулентності інституційного середовища.

Викладення основного матеріалу дослідження

Малий і середній бізнес традиційно генерує підприємницьку енергію та господарську ініціативу середнього класу суспільства з високим потенціалом розвитку. Характерною ознакою його активної розбудови є процес включення малого і середнього підприємництва у господарську структуру державної економічної системи, її конкурентне середовище. Причому, з одного боку, МСБ менше, ніж великі приватні підприємства, схильний до монополізації; з іншого, при вузькоспрямованій спеціалізації та використанні новітніх технологій - є конкурентом, що підриває монопольні позиції великих корпорацій, насамперед, в галузі електроніки, кібернетики та інформатики. Отже, МСБ можна охарактеризувати як своєрідний генератор науково-технічного прогресу в економіку країни.

Крім того, малий та середній бізнес пом'якшує соціальну напругу у суспільстві, адже він відіграє важливу роль у вирішенні проблеми зайнятості, створюючи нові робочі місця й поглинаючи надлишкову робочу силу під час спадів і структурних зрушень економіки. В розвинутих країнах на мале і середнє підприємництво припадає 50% від всіх зайнятих громадян та до 70-80% нових робочих місць [1, с. 13].

Активізація підприємницької діяльності має стати для України, яка перебуває на стадії активної розбудови ринкових відносин, основою соціальної реструктуризації суспільства. Однак, за показниками розвитку та рівнем включення у вирішення нагальних соціальних проблем вітчизняний сектор малого та середнього підприємництва значно поступається розвиненим країнам світу. Недостатня увага до питань формування сприятливих рамок умов розвитку МСБ з боку держави заважає йому функціонувати в Україні так само ефективно, як в західних країнах.

Отже, вітчизняний малий та середній бізнес недостатньо ефективно відіграє свою суспільну роль і виконує притаманні йому функції. Певною мірою це пов'язано з особливостями української економіки та низкою негативних чинників, які визначають нестійкість і обмежують розвиток малого та середнього бізнесу в Україні, а саме: дефіцит фінансових ресурсів, високий вплив ринкової кон'юнктури, нестабільність доходів, слабке сегментування цієї частки ринку, високу вразливість до несприятливих економічних чинників (інфляції, циклічних коливань, податкового тиску тощо), значну ймовірність банкрутства, вузьке коло споживачів і постачальників, локальність ресурсів і збутових ринків [2, с. 137]. Наведені чинники, посилені карантинними обмеженнями, пов'язаними з пандемією COVID-19, призводять до того, що суб'єкти МСБ замість стратегій сталого розвитку обирають стратегії виживання: скорочують запаси товарів та асортимент продукції; повертаються до бартерних схем; через різке подорожчання сировини внаслідок девальвації національної валюти відмовляються від закупівлі імпортованих товарів і комплектуючих. Це вкрай негативно позначається на економічній ситуації в країні, знижує обсяги податкових надходжень до бюджету, посилює соціальну напругу у суспільстві. Згідно з п. 3 ст. 55 Господарського кодексу України від 16.01.2003 року № 436-IV, розподіл суб'єктів господарювання залежно від кількості працюючих та обсягу доходів від будь-якої діяльності за рік наведений в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл суб'єктів господарювання за розміром в Україні *

Суб'єкти підприємництва	Правовий статус	Середня кількість працівників за звітний календарний рік	Річний дохід від будь-якої діяльності
Суб'єкти мікропідприємництва	юридичні особи та фізичні особи-підприємці	не перевищує 10 осіб	не перевищує 2 млн. євро
Суб'єкти малого підприємництва	юридичні особи та фізичні особи-підприємці	не перевищує 50 осіб	не перевищує 10 млн. євро
Суб'єкти великого підприємництва	юридичні особи	перевищує 250 осіб	перевищує 50 млн. євро
Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва (ст. 55 Господарського кодексу України).			

* Примітка. Складено автором за даними джерел [3].

Малий і середній бізнес, як інституційний сектор економіки, є домінуючим за чисельністю (табл. 2) і обсягами реалізованої продукції (табл. 3) в Україні. Крім того, МСБ забезпечує стійкість і гнучкість економіки, наближує її до потреб споживачів, виконує важливу соціальну функцію – надає робочі місця та забезпечує джерело доходів для більшості населення країни (табл. 4).

В таблиці 2 розглянемо кількість діючих підприємств в Україні за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках та визначимо питому вагу кожної групи.

Таблиця 2

**Кількість діючих підприємств в Україні
за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках ***

Суб'єкти підприємництва	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %
1. Великі підприємства	446	0,13	518	0,14	512	0,14
2. Середні підприємства	16 057	4,51	17 751	4,66	17 602	4,71
3. Малі підприємства	46 602	13,09	48 948	12,86	47 837	12,80
4. Мікропідприємства	292 772	82,27	313 380	82,34	307 871	82,36
Усього	355 877	100,00	380 597	100,00	373 822	100,00

* Примітка. Складено автором за даними джерел [4].

Як свідчать дані таблиці 2, найбільшою серед вітчизняних суб'єктів господарювання є кількість мікропідприємств, причому їхня частка у загальній кількості українських підприємств постійно зростає: 2018 рік - 292 772 од., або 82,27%; 2019 рік - 313 380 од., або 82,34%; 2020 рік - 307 871 од., або 82,36%.

На другому місці знаходяться малі підприємства. Їхня питома вага також є доволі значною, однак щороку зменшується: 2018 рік - 46 602 од., або 13,09%; 2019 рік - 48 948 од., або 12,86%; 2020 рік - 47 837 од., або 12,80%.

Середні підприємства за кількістю одиниць займають третю сходинку, причому їхня частка у загальній кількості українських підприємств щороку збільшується: 2018 рік - 16 057 од., або 4,51%; 2019 рік - 17 751 од., або 4,66%; 2020 рік - 17 602 од., або 4,71%.

Розподіл питомої ваги суб'єктів господарювання за обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) є прямо протилежним їхній кількості (табл. 3).

Таблиця 3

**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств України
за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках ***

Суб'єкти підприємництва	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	сума, млрд. грн.	питома вага, %	сума, млрд. грн.	питома вага, %	сума, млрд. грн.	питома вага, %
1. Великі підприємства	3 515,8	38,19	3 631,4	37,67	3 626,4	36,08
2. Середні підприємства	3 924,1	42,63	4 168,7	43,25	4 359,4	43,38
3. Малі підприємства	1 166,5	12,67	1 227,2	12,73	1 359,2	13,52
4. Мікропідприємства	599,6	6,51	612,4	6,35	704,9	7,01
Усього	9 206,0	100,00	9 639,7	100,00	10 049,9	100,00

* Примітка. Складено автором за даними джерел [4].

Як свідчать дані таблиці 3, найбільший обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) в Україні забезпечують середні підприємства, причому їхня питома вага у загальному обсязі реалізованої продукції перманентно зростає: 2018 рік - 3 924,1 млрд. грн., або 42,63%; 2019 рік - 4 168,7 млрд. грн., або 43,25%; 2020 рік - 4 359,4 млрд. грн., або 43,38%.

Малі підприємства за обсягом реалізованої продукції займають третю сходинку, причому їхня частка у загальному обсязі реалізованої продукції також щороку збільшується: 2018 рік - 1 166,5 млрд. грн., або 12,67%; 2019 рік - 1 227,2 млрд. грн., або 12,73%; 2020 рік - 1 359,2 млрд. грн., або 13,52%.

Замикають зазначений рейтинг мікропідприємства, обсяг реалізованої продукції і питома вага яких складають: 2018 рік - 599,6 млрд. грн., або 6,51%; 2019 рік - 612,4 млрд. грн., або 6,35%; 2020 рік - 704,9 млрд. грн., або 7,01%.

В таблиці 4 розглянемо кількість зайнятих працівників на підприємствах України за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках та визначимо питому вагу кожної групи.

Таблиця 4

**Кількість зайнятих працівників на підприємствах України
за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках ***

Суб'єкти підприємництва	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %
1. Великі підприємства	1 574,3	26,42	1 608,3	25,10	1 574,6	24,73
2. Середні підприємства	2 744,2	46,05	3 052,6	47,64	3 088,4	48,51
3. Малі підприємства	936,7	15,72	968,3	15,11	981,4	15,42
4. Мікропідприємства	704,3	11,82	778,3	12,15	721,7	11,34
Усього	5 959,5	100,00	6 407,5	100,00	6 366,1	100,00

* Примітка. Складено автором за даними джерел [4].

Як свідчать дані таблиці 4, найбільші обсяги працевлаштування в Україні забезпечують середні підприємства, причому їхня питома вага у загальній кількості зайнятих працівників перманентно зростає: 2018 рік - 2 744,2 тис. осіб., або 46,05%; 2019 рік - 3 052,6 млрд. грн., або 47,64%; 2020 рік - 3 088,4 млрд. грн., або 48,51%.

Малі підприємства за кількістю зайнятих працівників займають третю сходинку: 2018 рік - 936,7 тис. осіб., або 15,72%; 2019 рік - 968,3 млрд. грн., або 15,11%; 2020 рік - 981,4 млрд. грн., або 15,42%.

Замикають зазначений рейтинг мікропідприємства, кількість зайнятих працівників і питома вага яких складають: 2018 рік - 704,3 тис. осіб., або 11,82%; 2019 рік - 778,3 тис. осіб., або 12,15%; 2020 рік - 721,7 тис. осіб., або 11,34%.

Зазначимо, що швидке розповсюдження коронавірусної інфекції, яке класифіковано Всесвітньою організацією охорони здоров'я як пандемія COVID-19, продовжує негативно впливати на економічну діяльність країн всього світу. Навесні 2020 року уряд України був вимушений застосовувати сурові обмежувальні заходи, які порушили підприємницьку та господарську діяльність більшості економічних суб'єктів, а також сприяли зростанню рівня економічної невизначеності. Найсильніше наслідки пандемії COVID-19 вдарили по малому і середньому бізнесу. Якщо врахувати, що частка цього сегмента у ВВП, за різними оцінками, становить від 49 до 55%, а частка зайнятих у МСБ - близько 63%, стає очевидним, що вихід України з кризи значною мірою залежить від відновлення малого і середнього бізнесу [5].

Отже, не можна недооцінювати значення МСБ та його ролі в становленні і розвитку економіки, в задоволенні суспільних потреб та забезпеченні населення необхідними товарами і послугами. Створення і розбудова сектора малого та середнього підприємництва підтримує здорову конкуренцію, розв'язує проблему зайнятості населення, сприяє сталому розвитку країни в умовах турбулентності. Разом з тим, наріжною проблемою для малого та середнього бізнесу є нестача фінансових ресурсів, адже можливості ефективного функціонування МСБ значною мірою залежать від обсягу коштів, що спрямовуються на розвиток як за рахунок самофінансування, так і надходжень від зовнішніх джерел. Вирішення цієї проблеми потребує нарощення обсягів кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва. Натомість, МСБ України зіштовхується із серйозною проблемою доступу до фінансово-кредитних ресурсів. З трьох сегментів - великий бізнес, кредитування населення і кредитування малого та середнього бізнесу - банки віддають перевагу першим двом.

Проаналізуємо сучасний стан банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, розглянувши структуру і динаміку кредитів, наданих банками України іншим фінансовим корпораціям, нефінансовим корпораціям та фізичним особам-підприємцям за розміром суб'єкта господарювання.

В таблиці 5 розглянемо структуру кредитів, наданих банками України іншим фінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання.

Таблиця 5

**Структура кредитів, наданих банками України іншим фінансовим корпораціям,
за розміром суб'єкта господарювання, у 2018-2020 роках ***

Суб'єкти підприємництва	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	сума, млн. грн.	питома вага, %	сума, млн. грн.	питома вага, %	сума, млн. грн.	питома вага, %
1. Суб'єкти великого підприємництва	1 330,5	14,43	2 381,8	24,87	503,5	8,83
2. Суб'єкти середнього підприємництва	1 972,4	21,39	1 313,6	13,72	1 607,2	28,19
3. Суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)	1 997,9	21,66	1 758,9	18,37	1 319,8	23,15

4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:						
- від 500 тис. євро до 2 млн. євро	595,7	6,46	339,0	3,54	154,7	2,71
- від 50 тис. євро до 500 тис. євро	518,2	5,62	532,9	5,56	174,5	3,06
- до 50 тис. євро	951,0	10,31	950,7	9,93	603,8	10,59
5. Розмір не визначено	1 856,4	20,13	2 300,1	24,02	1 337,0	23,45
Усього	9 222,1	100,00	9 577,0	100,00	5 700,5	100,00

* Примітка. Складено автором за даними джерел [6].

Як свідчать дані таблиці 5, в цій категорії отримувачів кредитних коштів розподіл банківських кредитів серед суб'єктів МСБ за їх розмірами у 2018 році перебував практично на однаковому рівні: середнє підприємництво - 21,39%; мале підприємництво - 21,66%; мікропідприємництво - 22,39% загального обсягу кредитування. У 2019 році спостерігаємо такий розподіл кредитних коштів: середнє підприємництво - 13,72%; мале підприємництво - 18,37%; мікропідприємництво - 19,03%, тобто відбулося скорочення питомої ваги за всіма групами МСБ, однак найбільше - щодо середніх підприємств. У 2020 році у цьому сегменті банківських позичальників значно зросла частка отриманих банківських кредитів суб'єктами середнього (28,19%) та малого (23,15%) підприємництва; натомість, питома вага мікропідприємництва ще скоротилася - до 16,38%.

В таблиці 6 розглянемо структуру кредитів, наданих банками України нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання.

Таблиця 6

Структура кредитів, наданих банками України нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання, у 2018-2020 роках *

Показники	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	сума, млн. грн.	питома вага, %	сума, млн. грн.	питома вага, %	сума, млн. грн.	питома вага, %
1. Суб'єкти великого підприємництва	310 066,1	36,07	234 658,4	31,51	220 837,4	30,50
2. Суб'єкти середнього підприємництва	212 489,5	24,72	184 783,3	24,81	213 959,6	29,55
3. Суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)	94 485,2	10,99	73 806,9	9,91	70 135,4	9,69
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:						
- від 500 тис. євро до 2 млн. євро	29 428,4	3,42	44 624,7	5,99	46 026,2	6,36
- від 50 тис. євро до 500 тис. євро	27 428,4	3,19	44 419,7	5,97	42 341,9	5,85
- до 50 тис. євро	72 467,9	8,43	76 455,1	10,27	72 350,1	9,99
5. Розмір не визначено	113 374,9	13,19	85 899,7	11,54	58 505,9	8,08
Усього	859 740,4	100,00	744 647,8	100,00	724 156,5	100,00

* Примітка. Складено автором за даними джерел [6].

Як свідчать дані таблиці 6, серед суб'єктів МСБ - нефінансових корпорацій частка кредитів, отриманих суб'єктами середнього підприємництва, протягом 2018-2020 років перебуває приблизно на однаковому рівні: 24,72%; 24,81%; 29,55% відповідно. Певна стабільність спостерігається і щодо суб'єктів малого підприємництва: 10,99%; 9,91%; 9,69% відповідно. Мікропідприємства отримали у 2018 році лише 15,04% загального обсягу кредитних коштів, наданих банками нефінансовим корпораціям; натомість, у 2019-2020 роках цей показник збільшився до 22,23% та 22,20% відповідно.

В таблиці 7 розглянемо структуру кредитів, наданих банками України фізичним особам-підприємцям, за розміром суб'єкта господарювання.

Таблиця 7

**Структура кредитів, наданих банками України фізичним особам-підприємцям,
за розміром суб'єкта господарювання, у 2018-2020 роках ***

Показники	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	сума, млн. грн.	питома вага, %	сума, млн. грн.	питома вага, %	сума, млн. грн.	питома вага, %
1. Суб'єкти великого підприємництва	-	-	-	-	-	-
2. Суб'єкти середнього підприємництва	375,4	7,35	396,9	6,31	416,0	6,03
3. Суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)	315,9	6,19	290,0	4,61	286,5	4,15
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:						
- від 500 тис. євро до 2 млн. євро	154,7	3,03	129,4	2,06	113,5	1,64
- від 50 тис. євро до 500 тис. євро	39,5	0,77	56,1	0,89	57,2	0,83
- до 50 тис. євро	1 421,0	27,84	2 131,8	33,87	1 896,6	27,49
5. Розмір не визначено	2 798,4	54,82	3 290,0	52,27	4 130,0	59,86
Усього	5 104,9	100,00	6 294,2	100,00	6 899,8	100,00

* Примітка. Складено автором за даними джерел [6].

Як свідчать дані таблиці 7, третина загального обсягу банківських кредитів, виданих у 2018-2020 роках фізичним особам-підприємцям, надається суб'єктам мікропідприємництва: 31,64%; 36,82%; 29,96% відповідно, причому домінуючою є частка суб'єктів мікропідприємництва з річним доходом до 50 тис. євро. Питома вага кредитів, отриманих суб'єктами малого та середнього підприємництва, поступово скорочується.

Невід'ємною складовою частиною управління банківською діяльністю в цілому і кредитування МСБ зокрема є процентна політика банку – комплекс заходів щодо управління процентними ставками за активними і пасивними операціями, що перебуває під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, формується та реалізується з метою максимізації чистого процентного доходу [7, с. 189]. В умовах ринку вирішальними чинниками реалізації ефективної процентної політики є: співвідношення попиту і пропозиції на ринку банківських послуг, а також державне регулювання рівня процентних ставок.

В таблиці 8 розглянемо процентні ставки за новими кредитами в Україні за розміром суб'єкта господарювання.

Таблиця 8

**Процентні ставки за новими кредитами (середньозважені ставки в річному обчисленні)
в Україні за розміром суб'єкта господарювання у 2018-2020 роках, % ***

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1. Суб'єкти великого підприємництва			
Інші фінансові корпорації	15,4	14,5	10,3
Нефінансові корпорації	15,5	14,1	8,7
Фізичні особи-підприємці	-	-	-
2. Суб'єкти середнього підприємництва			
Інші фінансові корпорації	18,1	19,3	13,3
Нефінансові корпорації	17,0	17,5	12,5
Фізичні особи-підприємці	18,4	20,3	16,7
3. Суб'єкти малого підприємництва			
Інші фінансові корпорації	17,0	17,3	9,8
Нефінансові корпорації	17,6	18,2	15,5
Фізичні особи-підприємці	21,3	23,8	20,0
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:			
- від 500 тис. євро до 2 млн. євро			
Інші фінансові корпорації	19,9	21,0	58,8
Нефінансові корпорації	18,5	16,2	15,9
Фізичні особи-підприємці	20,0	21,5	18,6

- від 50 тис. євро до 500 тис. євро			
Інші фінансові корпорації	16,2	21,0	14,1
Нефінансові корпорації	19,3	17,2	17,1
Фізичні особи-підприємці	24,1	29,3	26,1
- до 50 тис. євро			
Інші фінансові корпорації	53,7	22,5	16,1
Нефінансові корпорації	14,1	14,2	15,1
Фізичні особи-підприємці	25,0	25,9	25,4
5. Розмір не визначено			
Інші фінансові корпорації	20,1	16,9	15,4
Нефінансові корпорації	16,4	15,6	11,0
Фізичні особи-підприємці	25,3	27,7	23,7

* Примітка. Складено автором за даними джерел [6].

Як свідчать дані таблиці 8, великий бізнес в Україні кредитується за меншими процентними ставками, ніж малі та середні підприємства.

Підсумовуючи, відмітимо такі особливості банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні:

- невеликі розміри та короткі терміни наданих кредитів;
- слабкість охоплення кредитуванням цього сегмента бізнесу. За прогнозами рейтингових агенцій, вітчизняний ринок кредитування МСБ може бути насичений тільки через 10-15 років [1, с. 16];
- традиційна для низькорозвинутих країн галузева структура наданих банками кредитів – домінування частки кредитів, виданих підприємствам оптової та роздрібною торгівлі, при вкрай незначній питомій вазі кредитів на інноваційно-інвестиційні цілі;
- розширення короткострокового кредитування на тлі вдосконалення стратегій ризик-менеджменту банків, зокрема використання автоматизованих скорингових систем великими банками;
- розвиток комплексного обслуговування МСБ великими банками;
- зниження диверсифікації умов наданих кредитних продуктів;
- утримання діючих клієнтів завдяки новим програмам лояльності;
- зниження темпів зростання простроченої заборгованості за кредитами малого і середнього бізнесу;
- консервативний підхід до впровадження пільгових програм кредитування і жорсткі вимоги до заставного забезпечення та фінансового стану МСБ. Це свідчить про неготовність українських банків приймати ризики, що виникають при видачі довгострокових кредитів або кредитуванні «стартапів» малого та середнього бізнесу;

– лідерами ринку кредитування МСБ є не спеціалізовані на роботі з цим сегментом бізнесу банки, а універсальні банківські установи, що не відповідає фінансовій практиці розвинутих країн.

Враховуючи те, що банківська система України фактично неспроможна забезпечити ресурсами підприємства МСБ, необхідно активізувати державну підтримку та стимулювання процесу кредитування малого і середнього бізнесу. Наразі в Україні підтримка МСБ здійснюється за трьома напрямками:

1. Фінансова.
2. Підтримка аграрного комплексу.
3. Сприяння започаткуванню бізнесу для збільшення рівня зайнятості молодого населення через Державну службу зайнятості.

Ч. 1 ст. 16 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 року № 4618-VI регламентовано, що надання фінансової державної підтримки здійснюється спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва [8]. Фінансова державна підтримка надається за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Основними видами фінансової державної підтримки МСБ в Україні є:

1. Часткова компенсація процентних ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого і середнього бізнесу.
2. Часткова компенсація лізингових, факторингових платежів і платежів за користування гарантіями.
3. Надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів МСБ.
4. Надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи.
5. Надання позик на придбання і впровадження нових технологій.

6. Компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього бізнесу та великими підприємствами.

7. Фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

8. Інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

Порядок використання коштів державного бюджету для фінансової державної підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу затверджується відповідно до вимог бюджетного законодавства.

З 01.02.2020 року в Україні стартувала програма державного кредитування суб'єктів МСБ «Доступні кредити 5-7-9%». Її метою є підтримка інвестиційних проєктів, що сприяє створенню нових робочих місць, поверненню трудових мігрантів, реалізації стратегії імпортозаміщення, а також легалізації і розширенню діяльності малого та середнього підприємництва в Україні.

Основним завданням програми є посилення конкурентоспроможності українського малого та середнього бізнесу. За попередніми розрахунками, проєкт дозволить створити понад 90 тис. нових робочих місць. В програмі можуть взяти участь як діючі підприємці, так і новостворені. Обов'язковим є наявність забезпечення, яким може бути рухоме та нерухоме майно, об'єкт кредитування, депозитний вклад тощо. Банк перевірять наявність і достатність у позичальника коштів для провадження діяльності. Перший внесок передбачений програмою і становить 10% вартості проєкту для діючого бізнесу і 15% вартості - для новоствореного підприємства.

Основні критерії програми «Доступні кредити 5-7-9%» подано в таблиці 9.

Таблиця 9

Основні критерії програми «Доступні кредити 5-7-9%» *

5% річних	7% річних	9% річних
Річний дохід до 50 млн. грн.		Річний дохід більше 50 млн. грн.
Найм не менше 2 нових працівників протягом одного кварталу	За кожне нове робоче місце зменшення відсоткової ставки на 0,5%, але не менше 5% річних	
Валюта кредиту – гривня	Валюта кредиту – гривня	Валюта кредиту – гривня
Кредит на поповнення обігових коштів (терміном до 3 років). Інвестиційний кредит (терміном до 5 років).		
Кредит на поповнення обігових коштів, необхідних для реалізації інвестиційного проєкту в розмірі до 25% від його вартості (терміном до 2 років)		
Максимальний розмір комісії банку – 1%		

* Примітка. Складено автором за даними джерел [9].

Ключовими цілями фінансування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» є придбання нових або вживаних основних засобів, їх модернізація; будівництво, ремонт, реконструкція приміщень ведення господарської діяльності; придбання прав інтелектуальної вартості (франчайзинг); поповнення обігових коштів до 25% вартості інвестиційного проєкту. Кредитуванню не підлягають такі цілі як придбання об'єктів нерухомості і транспортних засобів, крім тих, що будуть використовуватися для комерційних цілей. Кредитні кошти перераховуються постачальнику основних засобів, які купуються. Готівкою кредитні кошти не видаються. Банками-партнерами програми наразі є понад 40 банківських установ.

З метою зменшення негативного впливу введених в Україні у 2020 році карантинних обмежень та заборон, пов'язаних з пандемією COVID-19, на розвиток малого та середнього бізнесу програмою «Доступні кредити 5-7-9%» визначено три основні напрями антикризових заходів:

1. Підтримка інвестиційних проєктів, пов'язаних з виробництвом медичних виробів, лікарських засобів, медичного обладнання (3% річних).

2. Підтримка ліквідності малого та середнього бізнесу за рахунок кредиту на поповнення обігових коштів без прив'язки до витрат за інвестиційним проєктом (3% річних).

3. Рефінансування заборгованості за кредитами МСБ шляхом зміни умов діючого кредитного договору та/або надання нового кредиту з метою надання йому державної підтримки у вигляді компенсації процентів, передбаченої програмою (0% річних).

21.10.2021 року Кабінет Міністрів України долучив до державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» фізичних осіб-підприємців з річним доходом до 50 млн. грн., які тепер можуть отримати пільгові кредити за ставкою 12% річних до 1 млн. грн. без застави (кредит може бути забезпечений порукою).

Моніторинг ефективності роботи державної програми підтримки розвитку кредитування малого та середнього бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%» проводить Міністерство фінансів України. Станом на 07.02.2022 року, представники малого та середнього бізнесу отримали від уповноважених банків 33 875 кредитів на загальну суму 86,6 млрд. грн., з них: 9,9 млрд. грн. - на інвестиційні цілі; 52,6 млрд. грн. - в якості антикризових кредитів; 24,1 млрд. грн. - в якості рефінансування попередньо отриманих кредитів [10]. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» реалізується Фондом розвитку підприємництва,

який уклав угоди про співробітництво вже з 40 банками на умовах компенсації відсотків. Програма також сприяє розвитку ринку кредитування підприємств.

В таблиці 10 розглянемо ТОП-10 банків-учасників програми «Доступні кредити 5-7-9%», кількість та суми укладених ними кредитних угод, а також розподіл кредитних угод у розрізі цілей кредитування.

Таблиця 10

Кількість та суми укладених ТОП-10 уповноваженими банками кредитних угод за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 07.02.2022 року *

Назва уповноваженого банку	Кількість договорів, шт.	Сума укладених договорів, млн. грн.			
		кредити рефінансування	інвестиційні кредити	анти-кризові кредити	РАЗОМ кредитів
1. Приватбанк	12 978	368	2 434	6 551	9 353
2. Ощадбанк	4 155	1 080	2 090	5 031	8 201
3. Райффайзен Банк Аваль	3 288	4 202	413	8 907	13 522
4. Укргазбанк	2 236	919	1 839	2 103	4 861
5. ПУМБ	1 995	3 380	302	5 662	9 344
6. ПроКредит Банк	1 864	3 175	155	4 719	8 049
7. Кредобанк	1 409	1 394	560	3 180	5 134
8. Креді Агріколь Банк	1 172	3 749	0	2 579	6 328
9. ОТП Банк	689	583	70	3 234	3 887
10. Укрексімбанк	621	632	485	2 319	3 436
Разом по ТОП-10 банків:	30 407	19 482 (27,02%)	8 348 (11,58%)	44 285 (61,41%)	72 115 (100%)

* Примітка. Складено автором за даними джерел [10].

Як свідчать дані таблиці 10, найбільш популярними серед суб'єктів МСБ стали антикризові кредити (61,41% вибірки) та рефінансування під 0% (27,02% вибірки). Інвестиційні кредити є менш цікавими для підприємництва та складають 11,58% вибірки.

В цілому, антикризові кредити та рефінансування позик, які додали до програми «Доступні кредити 5-7-9%» після початку карантину, дозволили зберегти більше 132 тис. робочих місць [5].

Зазначимо, що пандемія COVID-19 найбільш сильно вдарила саме по малому та середньому бізнесу. В умовах посилення турбулентності банківські установи не завжди впевнені, що позичальники зможуть обслуговувати борг. Тому на даний момент навіть в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видається досить мало дійсно нових кредитів (велика частина портфелів формується за рахунок перекредитування діючих позичальників). Крім того, банкам не вигідно працювати з кожним окремим суб'єктом МСБ за достатньо складною і довгою процедурою видачі кредитів, а налагоджені уніфіковані прозорі процеси в багатьох банках наразі відсутні.

Разом з тим, у Державному бюджеті України на 2022 рік на реалізацію бюджетної програми «Забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва», в рамках якої здійснюється фінансування програми «Доступні кредити 5-7-9%», передбачено 3 млрд. грн. (включаючи програми «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%» та «Доступну іпотеку 7%»). Це дозволить надати підтримку для розвитку ще 20 тис. підприємств.

Розробка нових програм кредитування малого та середнього бізнесу, стимулювання інвестиційної діяльності в країні, створення відповідного законодавства та імплементація досвіду розвинутих країн – нагальні завдання для українського уряду. Саме ці дії стимулюватимуть та підтримуватимуть розвиток підприємництва, а відтак - і вітчизняної економіки в цілому.

Висновки

За результатами проведеного дослідження зазначимо, що створення сприятливого середовища для розвитку кредитування малого та середнього бізнесу можливе лише при забезпеченні відповідних правових умов і підтримки держави. Банківські установи зацікавлені у кредитуванні МСБ, проте, велику роль відіграють такі аспекти як вартість кредитів, процедура їх видачі, методика оцінювання заставного майна, ситуація на валютному ринку. Банки, які працюють у вітчизняному фінансовому просторі, створюють максимально вигідні умови для обох сторін договору і дають оптимістичні прогнози щодо попиту на кредитні програми для МСБ у коротко- та довгостроковій перспективі. У кредитуванні зацікавлені і малі й середні підприємства, які не завжди спроможні покрити власними коштами нестачу основних та оборотних засобів, модернізацію устаткування, залучення інноваційних технологій, потребу у кваліфікованих кадрах, тому вигідні умови кредитування допомагають бізнесу працювати ефективно.

В цьому контексті вважаємо за доцільне запровадження таких превентивних заходів: створення нових важелів підтримки МСБ; закладення до державного бюджету статті щодо компенсації видатків банків по процентним ставкам за кредитами, які видаються на новостворений бізнес, а також на

закупівлю малими та середніми підприємствами основних засобів; застосування комплексу заходів, спрямованих на легалізацію МСБ, що знизить регуляторне навантаження; розбудова мережі діяльності бізнес-центрів з метою надання державних гарантій банкам, а також імплементація зарубіжного досвіду впровадження ефективних програм підтримки підприємництва.

Кредитування малого і середнього бізнесу може стати одним з ключових чинників підвищення доходності українських банків. Це дуже перспективний ринок в Україні, який в умовах турбулентності та глибоких трансформацій вимагає переосмислення бізнес-процесів та підходів до роботи з клієнтами.

Список використаної літератури

1. Токарева В.І., Адамов Д.В. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку суб'єктів малого бізнесу. *Менеджер*. 2016. № 1. С. 12-17.
2. Лапішко М.Л., Косик В.Ю. Державна підтримка кредитування малого та середнього бізнесу: здобутки та проблеми. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 5 (32). С. 135-141.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 12.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
4. Показники діяльності великих, середніх, малих та мікропідприємств. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 12.02.2022).
5. Філіпов О. Як малому і середньому бізнесу пережити кризу. URL: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2021/03/yak-malomu-i-serednomu-biznesu-perezhyty-kryzu.html> (дата звернення: 13.02.2022).
6. Показники банківської системи України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516> (дата звернення: 15.02.2022).
7. Малахова О.Л. Базові аспекти формування та реалізації банками процентної політики. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 21. № 1. С. 185-192.
8. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 06.02.2022).
9. Про надання фінансової державної підтримки : постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28. Дата оновлення: 28.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.02.2022).
10. За минулий тиждень підприємці отримали 439 кредитів на 1,4 млрд грн у межах програми «Доступні кредити 5-7-9%». URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_minulii_tizhden_pidpriemtsi_otrimali_439_kreditiv_na_14_mlrd_grn_u_mezhakh_programi_dostupni_krediti_5-7-9_infografiki-3302 (дата звернення: 07.02.2022).

References

1. Tokareva V.I., Adamov D.V. (2016) Finansovo-kredytne zabezpechennia rozvytku subiektiv maloho biznesu [Financial and credit support for the development of small businesses]. *Menedzher*, vol. 1, pp. 12-17.
2. Lapishko M.L., Kosyk V.Iu. (2021) Derzhavna pidtrymka kredyтування maloho ta serednoho biznesu: zdobutky ta problemy [Government support for small and medium business lending: achievements and challenges]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 5 (32), pp. 135-141.
3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 09 Feb. 2022).
4. Pokaznyky diialnosti velykykh, serednykh, malykh ta mikropidpriemstv. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm. Accessed 12 Feb. 2022.
5. Filipov O. Yak malomu i serednomu biznesu Perezhyty kryzu [How small and medium businesses survive the crisis]. URL: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2021/03/yak-malomu-i-serednomu-biznesu-perezhyty-kryzu.html>. Accessed 13 Feb. 2022.
6. Pokaznyky bankivskoi systemy Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>. Accessed 15 Feb. 2022.
7. Malakhova O.L. (2015) Bazovi aspekty formuvannia ta realizatsii bankamy protsentnoi polityky [Basic aspects of the formation and implementation of interest rate policy by banks]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 21, n. 1, pp. 185-192.
8. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 r. # 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (accessed 06 Feb. 2022).
9. Pro nadannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2020 r. # 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (accessed 06 Feb. 2022).
10. Za mynuliy tyzhen pidpriemtsi otrymaly 439 kredytiv na 1,4 mlrd hrn u mezhakh prohramy «Dostupni kredyty 5-7-9%». URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_minulii_tizhden_pidpriemtsi_otrimali_439_kreditiv_na_14_mlrd_grn_u_mezhakh_programi_dostupni_krediti_5-7-9_infografiki-3302. Accessed 07 Feb. 2022.